خوێندنەوەیەك بۆ بڕیاری درەنگ وەختی بە جینۆساید ناسینی کۆمەڵکوژی ئێزیدییەکان لە لایەن پەرلەمانی کوردستانەوە

عەلی مەحمود محەمەد

3-8-2019 پاش 5 ساڵ لە ئەنجامدانی تاوانی کۆمەڵکوژی ئێزدییەکان لە شاری شەنگال و دەوروبەری لە لایەن داعشەوە, پەرلەمانی کوردستان بە 89 دەنگ لە کۆی 111 دەنگ, بڕیاری بە جینۆساید ناسینی کۆمەڵکوژی ئێزیدییەکانی پەسەند کرد, کە دەکاتە 80%ی پەرلەمانتاران , 20%ەکەش دابەش بوونە لە نێوان ئامادە نەبوو و نکۆڵیکەران” انکار”, ئامادە نەبوانیش دابەش دەبن بەسەر نکۆڵیکەران و ئەوانی دی کە بە هۆکاری شەرعی ئامادە نەبوبێتن, کە دەبوایا تەفاصیلی هەمووی لە گەڵ فلیمی دانیشتنەکە بڵاو بکرابایەتەوە یاخود پێشکەش بە دەزگا تایبەتمەندەکانی ئێزیدیەکان بکرابایا, ئێستاش نەچووە بچێ, بۆ ئەوەی لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرابایا, بمانزانیایە بەڵگەی نکۆڵیکەران چییە, ئاراستەی سیاسی و حیزبییە, یان کەسییە, بەشێوەی گشتی کۆمەڵکوژی ئێزیدییەکان لە فەرمانی پاشای کۆرەی رەواندزەوە لە ساڵانی نێوان 1832 بۆ 1834ەوە بۆ ئێستا, کە نزیك 180 ساڵە, کە لەوەدا کۆمەڵکوژیکردنیان بە پیرۆز زانراوەو رایگشتیش لە پشت بووە, سەبایاکان بە پیاوانی کوردی موسڵمان بوونە, بازاڕەکانیشی رەقەو موسڵ نەبووە, تا ئەوەی پاشای کۆرە لە بری تۆمەتباربوون بە قارەمانی نەتەوەیی ناسێنراوە, دوای 180 ساڵ لەو تاوانە, ئەمڕۆ 80% ی کۆمەڵگا هەمان جۆرە تاوان بە کۆمەڵکوژی بزانێت , بۆ خۆی پێشکەوتنێکی گەورەیە لە بیرکردنەوەی تاکی کورد لەچاو هەندێك گەلانی داخراوی ناوچەکەوە, دیارە ئەگەر بخرێتە راپرسی گشتییەوە رێژەکە بەرزتر دەبێت.

لە سێشەممەی 16-1-2016ەشدا, واتا 3 ساڵ و 6 مانگ و 20 رۆژ پێش کوردستان, پەرلەمانی ئەرمینیا بە بەشداری 91 بەشداربوو لە کۆی 132 پەرلەمانتاری ئەرمینیا, بە کۆی 90 دەنگ, کۆمەڵکوژی ئێزیدییەکانی بە جینۆساید ناساند,” رێژەی نکۆڵیکران زۆر کەمترە” هاوکات داوایان کرد دادگایەکی نێودوڵەتی تایبەتمەند بۆ

دادگاییکردنی تاوانبارانی داعش پێك بێت، پێشتریش پەرلەمانەکانی بەریتانیا، فەڕەنسا و ئەسلەنداش کۆمەڵکوژی ئێزیدیەکانیان بە جینۆساید ناسیبوو.

” لە ساڵی 2013 ەوە داوا لە تاك بە تاکی پەرلەمانتارانی ئەرمینیا کرا، تاوانی ئەنفال بە جینۆساید بناسن، هیچ وەڵامێکیان نەبوو، ئەوان ئێزیدییەکان زیاتر بە نزیك لە خۆیان دەناسن” لە ئاستی جیهانیدا 29 وڵات تاوانی کۆمەڵکوژی ئەرمەن بە جینۆساید دەناسن، لە گەڵ 48 ولایەتی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، هاوکات لە فەڕەنسا، سویسرا، یۆنان، قوبرس، سلۆڤاکیا، نکۆڵیکردن لە جینۆسایدی ئەرمەن سزای لەسەرە، بۆیە ئەرکێکی ئەخلاقییە بە جینۆساید ناسینی تاوانە کۆمەڵکوژییەکانی جیهان لە لایەن پەرلەمانی ئەرمینیاوە، لە هەمبەر ئەو پشتیوانییەی لە دەسییەکیان کراوە.

وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاش لە 13ی دیسەمبەری 2018، کاتژمێر 4,10 بە کاتی گرینچ لە ڕێگای مەرسومێکی تایبەتەوە سەرۆك کۆمار ترامپ رایگەیاند، رایگەیاند ئەوەی بەسەر ئێزیدی و کریستانەکاندا لە عێراق و سوریا هاتووە جینۆساید بووە، ئەمەو حکومەتی هۆڵەنداش دەستپێشخەری کرد لە ئەنجومەنی ئاسایش بۆ دادگاییکردنی داعش.

هاوکات زۆر ڕێکخراوی دیکە وەك شارەزایانی جینۆسایدی جیهانی تاوانی کۆمەڵکوژی ئێزیدی و کریستان و پێکهاتەکانیان بە دەستی داعش بە جینۆساید ناسی لەسەر داوامان لە ساڵی 2015 ەدا، ئەم هەنگاوەی پەرلەمانی کوردستان دوای هەموو ئەمانەیە، لە بوون لە نەبوون باشترە.

لە بەیاری بە جینۆساید ناسینی کەیسی ئێزیدییەکانەوە دەتوانین کۆمەڵێك راستی هەڵهێنجین:
1- بەیارەکە تەنانەت لە چاو وڵاتانی دیکەشەوە دوا کەوتووە، تەنانەت پاش چەندین وڵات لە ناویاندا وڵاتی وەك ئەسلەنداش دراوە، هەرچەندە ژینگەی سیاسی ئەم وڵاتە پێشکەوتنخوازانەو مرۆڤ دۆستانەیە، وەلە هیچ پەیوەندییەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری لە گەڵ هەرێمەکە نییە.

2- دەبوایا وەك مەرسومەکەی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا یاساکە کریستان و شەبەك و کاکەیشی بگرتایەتەوە، ئەوانیش لە هەمان پرۆسەدا جینۆساید کراون و هاووڵاتی کوردستانن، جیکاری بۆ خۆی کەماسییەکی نادادپەروەرانەیە.

3- لە بەر ئەوەی هاووڵاتیانی کوردستان لە 5 ساڵی رابردوودا, هوشیاری تەواویان لە سەر تاوانەکانی داعش پەیدا کردووە, بە تایبەتیش پەرلەمانتاران کە گوایە دەستەبژێری سیاسی خەڵکی کوردستانن, دەنگنەدان بە یاساکە لە لایەن هەندێکەوە, نکۆڵی کردنە لە بەجینۆسایدناسینی تاوانەکە, ئەرکی پەرلەمانی کوردستانە یاسای نکۆڵیکردنیش بە ساڵی داهاتوو پەسەند بکات و سزای هەموو ئەوانە بدات نکۆڵی لە جینۆسایدی ئێزیدی و کریستان و کاکەیی و شەبەك و …. دەکەن .

4- یاساکە بۆ خودی خۆی, دادگاییکردنی سەرجەم 73 فەرمانەکەی پێشووتر, کە بەرگی پیرۆزی بەبەردا کرابوو, دەربەی قۆناغێکی باڵاتری هوشیاری گەلە, بۆیە جێگای رێزە.

چۆن بەرەو روی نکۆڵی کردن ببینەوە

لە زۆر وڵاتی ئەوروپا دان نەنان بە حەقیقەتی یاسایی تاوانی هۆلۆکۆست و کۆمەڵکوژی ئەرمەن سزای لەسەرە, دەچێتە چوارچێوەی نکۆڵیکردن لە تاوانەکە, لە ساڵی 1976 مێژوو نووسی بەریتانی دیفید ئێرفینغ پەرتوکێکی بە ناوی جەنگی هیتلەر بڵاو کردەوە, دادگای نەمسا لە 20ی شوباتی 2006 دا بە تاوانی نکۆڵیکردن لە هۆلۆکۆست سزای 3 ساڵ زیندانیکردنی دا, لە ساڵی 1974, رۆژنامەنووسی کەنەدی بە رەچەڵەك بەریتانی ریتشارد فیراڵ پەرتوکێکی بەناوی بەڕاستی 6 ملیۆن کەس مردن بڵاو کردەوە, لە بەرامبەردا لە کەنەدا دەرکرا.

هەرچەندە سزادانی نکۆڵیکردن کەمکردنەوەی ئازادییەکانەو مافی بیرکردنەوەو گومانکردن و لێکۆڵینەوە لە بەرامبەرەکە وەردەگرێتەوە, وەلێ ئامرازێکی کاریگەریشە بۆ تایبەت لە وڵاتە دواکەوتووەکان بۆ رێگا گرتن لە دوبارە کردنەوەی تاوانەکە و لەسەندنەوەی مافی پیرۆزی ئەنجامدانی تاوان کۆمەڵکوژی لە ژێر پەردەی بەرژەوەندی نەتەوەیی و پیرۆزییەکان, هاوکاری کەریشە بە خوێندنەوەی سەردەمیانە بۆ سەرجەم رابردوو, هاوکات ئەرکێکی ئەخلاقی گەلێکی جینۆسایدکراوی وەك کوردیشە کە خاوەند زۆرترین کەیسی جینۆسایدو یەکەم شاری قوربانیدەری چەکی کیمیاوییە لە جیهان” هەڵەبجە” بە پێی پەرتوکی گینزی ساڵی 2007, هەڵوەستی وا لە بەرامبەر سەرجەم کەیسەکانی جینۆساید وەربگرێت و هاوسۆز بێت بۆ قوربانیان هەر کێیەك و سەر بە هەر نەتەوەو رەگەزو ئاینێك بن.

دوا رۆژی دۆسیەی دادگایی تاوانبارانی داعش و دادگاییکردنیان

شەش ئەگەر لە بەردەمدان بۆ دۆسیەی دادگاییکردنی داعشییەکان کە بریتین لە : ئەنجومەنی ئاسایش دۆسیەکە بەرز بکاتەوە بۆ ئای سی سی وەك دارفۆر, عێراق رازی بێت تاوانەکانی پارێزگای موسڵ لە 2014 بەدواوە بچێتە چوارچێوەی تایبەتمەندی دادگای تاوانی نێو دەوڵەتی , یەکێك لە وڵاتەکان سوریا یان عێراق دادگایەکی تایبەتمەند دروست بکات بۆ دادگاییکردنی داعشەکان, یاخود دادگایەك بە هاوکاری یەکێتی ئەوروپا پێك بێت لە یەکێك لەم دوو وڵاتە, یان عێراق و نەتەوە یەککگرتووەکان دادگایەکی تایبەتمەند دروست بکەن , یاخود بدرێنەوە بە وڵاتەکانی خۆیان لەوێ دادگایی بکرێن.

باشترین دوو رێگا بژاردەی یەکەم و دادگایەکی تێکەڵ بە هاوکاری یەکێتی ئەوروپا یان نەتەوەیەککگرتووەکانە, بۆ بژاردەی یەکەم ئەمە ساڵی 2015 داخوازینامەیەکمان بە زمانی ئینگلیزی بۆ وڵاتانی ئەندام لە دادگا کە 123 وڵات بوون بڵاو کردەوە ” بۆ ماوەی 24 کاتژمێر لە سەر سایدی فەرمی دادگا بڵاو کرایەوەو وەك نووسراویش خرایە بەردەست هەموو وڵاتان لە کاتی کۆنگرەی وڵاتانی ئەندام کە بە وەزیری دەرەوە یان سەفیر بەشدار بوون, مخابن چەند وڵاتێکی کەم پشتیوان بوون, بۆ ساڵانی داهاتوو ویستمان کەسە کاریگەرەکانی ئێزیدی بێنن بۆ ماوەی چەند خولەکێك قسە بۆ کۆنگرەکان بکەن و دەتوانرا کاریگەری دابنێن نەهاتن .

لە کۆتادا دەمەوێت بڵێم بۆ جینۆساید ناسینی تاوانی کۆمەڵکوژی شەنگاڵ پێمان دەڵێت تەواوی مێژوو وە ئەفسانەو پیرۆزییەکان رابردوو وە خودی مێژووش پێویستیان بە نوسینەوە هەیە لە بەر رۆشنایی پێشکەوتنە زانستییەکان لە بواری شیکاری زانستی و گۆشەی بۆچونی مرۆق لەسەر مافی مرۆق و مافی ژیان و پێناسەی تاوان لە روانگەی بنەماکانی پەیمانامەی رۆماو بانگەوازی جنێف و مافی جیهانی مرۆق ....., چاکەکان و پیرۆزییەکان و پاڵەوانەکانی دوێنێ بۆ ئەمڕۆ وا نین , داهاتوو مێژوو و پیرۆزییەکان دەگۆڕێت .